

Bécs vonzásában

Horváth Gergely Krisztián:
*Bécs vonzásában. Az agrárpiacosodás fel-
tételrendszere Moson vármegyében
a 19. század első felében. Balassi Kiadó,
Budapest, 2013. 695 oldal + XIII táblázat*

Horváth Gergely Krisztián 2004-ben „mutakozott be” a Moson vármegye múltja iránt érdeklődők számára: ekkor jelent meg fordításában és – rövid, de informatív – bevezető tanulmányával Andreas Grailich 1818-ban német nyelven írott, e vármegyét bemutató munkája.¹ A Korall című társadalomtörténeti folyóirat olvasói már az előző évben olvashatták *Béts tárháza* című izgalmas tanulmányát,² mely már akkor a téma alapos ismeretéről tanúskodott. A következő években azután szinte folyamatosan jelentek meg Moson megye – főként reformkori – múltjával kapcsolatos munkái: a Korall közölte oktatástörténeti, valamint a vármegye adókulcs-tervezetét bemutató tanulmányát;³ az Arrabona című múzeumi évkönyvben három fontos tanulmánya is napvilágot látott;⁴ de másutt is jelentek meg

Moson megyei tárgyú dolgozatai.⁵ Minderre azért tartom fontosnak felhívni a figyelmet, mert az itt bemutatandó monográfia – egyébként félezernél több tételt tartalmazó – irodalomjegyzékében ezek közül mindössze egyet említ a szerző. (513. old.) Az elmondottakból látható: a szerző évtizednél hosszabb ideig folytatott ez irányú kutatásainak fontosabb eredményeit foglalja össze *Bécs vonzásában* című kötetében. A *Köszönetnyilvánítás* (13–14. old.) ehhez pontosabb adatokkal is szolgál: 1998 és 2004 közé teszi a kutatás kereteinek kijelölését segítő beszélgetéseket, melyekért hét kutatótársának mond köszönetet; majd megemlíti még körülbelül három tucatnyi segítőt, közöttük témavezetőjét: Ress Imrét, „mestereit”: Kovács I. Gábort és Tóth Zoltánt, diszsertációjának opponensét: Bácskai Verát, habilitációs dolgozatának bírálót: Vári Andrászt és Ö. Kovács Józsefet, a hozzászólásaival segítő Kövér Györgyöt és Pozsgai Pétert, valamint még legalább húsz történelezt – közöttük több osztrák kollégát is. Már e névsorból is láthatjuk: széles körű hazai és ausztriai – több ösztöndíj által tá-

¹ Grailich, Andreas: *Moson vármegye leírása*. Ford., bev.: Horváth Gergely Krisztián. Győr, 2004.

² Horváth Gergely Krisztián: „*Béts tárháza*”. *Moson vármegye paraszti gazdasága az első-ausztriai piacon a rendi korszak végén*. Korall, 14. sz. (2003) 29–53.

³ Horváth Gergely Krisztián: *Társadalmi és gazdasági hierarchia a dikális adórendszerben. Moson vármegye adókulcs tervezete (1838)*. Korall, 19-20. sz. (2005) 160–189.; uő: *A paraszti írni-olvasni tudás és Moson vármegye oktatási reformjai az 1830-40-es években*. Korall, 40. sz. (2010) 134–145.

⁴ Horváth Gergely Krisztián: *Úrbériség és börtönügy. Moson vármegye kéziratos statisztikai kimutatása 1847-ből*. Arrabona, 45. évf. (2007) 1. sz. 237–264.; uő: *Területiség és joghatóság. A rendi gondolkodásmód alapdimenziói Bruck an der Leitha és Moson*

vármegye konfliktusai tükrében (1556–1848). Arrabona, 47. évf. (2009) 1. sz. 113–132.; uő: *A nemnemes társadalom strukturális sajátosságai Moson vármegyében a rendi korszak végén*. Arrabona, 50. évf. (2012) 1. sz. 73–100.

⁵ Lásd például: Horváth Gergely Krisztián: *Rendi autonómia és fiziokratizmus. Kísérlet a Hanság lecsapolására az 1820-30-as években*. 1. rész. Soproni Szemle, 62. évf. (2008) 4. sz. 378–390.; uő: *Útlevélpolitika a rendi korszak végén. Moson vármegyei tapasztalatok*. Regio, 16. évf. (2005) 1. sz. 27–51.; uő: *„Lépcsőnkénti csendes haladás” – Wittmann Antal eszmevilága*. In: Czoch Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Pozsgai Péter (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Budapest, 2008. 204–227.

mogatott – kutatáson alapuló munkát vehetünk kézbe, melynek előszavát 2013. június 22-én írta alá a szerző, a tanulmány végére azonban valójában 2010 nyarán tett pontot – ezt tanúsítja az irodalomjegyzékbe felvett munkák megjelenési ideje is.

A kötet *Kérdések, problémák, ösvények* címet viselő bevezetője azután többet is „elárul” a témaválasztás motivációiról. Egy bővített mondatát érdemes szó szerint idéznünk: „Történeti ökológiai érdeklődésem miatt a kutatás kezdetén olyan, egyértelmű földrajzi határokkal bíró területet kerestem, mely nemcsak közigazgatásilag, hanem természeti környezetét tekintve és társadalomtörténetileg (néprajzilag) is jól körülhatárolható egységet képez, s nem utolsósorban kevésbé kutatott, továbbá ahol a 19. században jelentős lecsapolási-tájátalakító műveletek történtek.” (16. old.) Megyénkből nézve különös szerencsének mondhatjuk, hogy Moson vármegye mindezen feltételeknek megfelelt, s Horváth Gergely Krisztián személyében kiválóan felkészült, nagy munkabírási, széles látókörű, tudós kutató fogott hozzá az alcímben jelzett – meglehetősen összetett – téma feldolgozásához! Hiszen Moson vármegye múltja ez idáig valóban kevésbé kutatott; magát monográfiának valló tanulmány utoljára az 1880-as években látott róla napvilágot, és résztanulmányokban sem igazán bővelkedik.⁶ Ugyanakkor több szempontból is érdekes lehet a történeti kutatás számára. A szerző kilenc pontban foglalja össze ezen sajátosságokat: közvetlenül az osztrák–magyar belső vámtarar mellett terül el; lakossága főként német és horvát, a birtokos köznemesség jószerevel hiányzik társadalmából; két nagy uradalom – a Habsburg-főhercegi, illetve az Esterházy – uralja nagy részét; területén

rendkívül magas a mezővárosok aránya; a jobbágycok teleknagysága még 1848-ban is messze az országos átlag fölött van, és már ekkor megkezdődött a Hanság lecsapolása. Mindezen kérdések ösztönözték arra, hogy a kutatás tematikáját a disszertáció elkészítése után bővítse, különösen Ausztria és a magyaróvári főhercegi uradalom szerepére, valamint a falusi elemi oktatás jelentőségére koncentrálva. Módszereiről megtudjuk: célja az volt, hogy a tágan értelmezett problémakört a lehető legtöbb oldalról világítsa meg; a forrásszövegek erőteljes jelenlétére törekedett: ezért közöl a mellékletben számos forrást, és újraközli Andreas Grailich fentebb már említett munkájának fordítását is. (573–618. old)

A munka első nagy fejezete a *Strukturális keretek és adottságok* címet kapta. Ezen belül először a „régiosi erőteret” vizsgálja: Bécs és Alsó-Ausztria gazdasági fejlődését mutatja be a 18. század végétől 1848-ig. Hangsúlyozza: Moson vármegye gazdaságát és társadalmát nem a többi vármegyéhez viszonyítva, hanem Magyarország és Ausztria viszonylatában szeretné bemutatni! Amint megfogalmazza: „Moson vármegye Bécs vonzáskörzetéhez tartozott; valamennyi későbbi következtetés csak e tény figyelembevételével hozható meg”. (29. old.) Ez az egész kötetben végigvonuló nézőpont teszi különösen értékesé e hatalmas munkát, határozza meg a szerző által felhasznált forrás- és szakirodalmi bázist, melyről később még részletesebben szeretnék szólni. Elemzéséből világossá válik: Alsó-Ausztria a 18-19. század fordulóján a Habsburg Birodalom iparilag legfejlettebb tartományává vált; az itteni munkalehetőségek a határ inenső oldalán is ismertek és népszerűek voltak. Bécs lakossága jelentősen megnövekedett: az 1791-ben 208 ezer lakosú fővárosban 1820-ban 260 ezer, 1831-ben 320 ezer, 1852-ben pedig már 431 ezer ember élt – azaz hat évtized alatt több mint duplájára emelkedett a lélekszám; így – Ernst Bruckmüller szavait idézve – „Közép-Európa leg-

⁶ Vö. Jászberényi Ferencné: *Irodalomjegyzék Mosonmagyaróvár és Moson megye történetének kutatásához (Válogatás)*. In: Gecsenyi Lajos (szerk.): *Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez*. Győr, 1979. 184–193.

nagyobb fogyasztási központja” Bécs és Alsó-Ausztria lett. (37–38. old.)

A munka következő fejezete az *Egy rurális alrégió lehetőségei* címet kapta. Amint a szerző megállapítja: „A protoindustrializáció fogalma a nemzetközi gazdaságtörténet-írásban sem bír egységes jelentéssel”. (41. old.) A téma nemzetközi szakirodalmának áttekintése után – többek között Hans Medick és társai, valamint Franz Baltzarek kutatásaira utalva – arra a következtetésre jut, hogy a kutatás során célszerű Moson megyét egy Bécs központú régió részének tekinteni, „ahol a régió két fele között történelmi és politikai okok következményeként sajátos munkamegosztás fejlődött ki. Az állam- és vámhatár tehát nem jelent egyben régióhatárt is”. (45. old.) Ebben a szellemben vizsgálja Moson megye iparát és kereskedelmét, magyarázatot keresve arra, miért bírtak a céhek e megyében kis jelentőséggel, és miért fejlődött intenzívebben a térség mezőgazdasága. Miért haltak el az itteni iparfejlesztésre irányuló kezdeményezések; hogy az 1776-ban Krisztina főhercegnő által alapított mosoni posztómanufaktúra – mely 1786-ban a magyarországi üzemi keretek között előállított textiltermelés kétharmad részét adta – miért nem lehetett hosszabb távon olyan sikeres, mint a brucki fonógyár.

Érdekes alfejezet vizsgálja Moson vármegye társadalmának strukturális sajátosságait. A gazdag adatsorok idézését mellőzve csupán néhány érdekességet említek: a megye 50 településéből 15 mezővárosi ranggal bírt; Moson vármegyében még 1847-ben is csupán 213 szavazóképes nemes élt – míg például Győr megyében mintegy 3500! De nem érdektelen az sem, hogy Moson megye lélekszáma 1784–1787 és 1850 között 53 ezerről 68 ezerre emelkedett; a lakosság körülbelül 2/3 része zsellér, bő egynegyede paraszt volt – miközben 1828-ban mindössze 980 iparost írtak össze a megyében, kereskedők pedig csupán az uradalmi központokban – Boldogasszony, Oroszvár, Magyaróvár – éltek nagyobb számban.

Horváth Gergely Krisztián munkája következő nagyobb fejezetének az *Agri-Cultura* címet adta. A kissé általánosnak tűnő fejezetcímet pontosítja az alcím: *Piacosodás a Magyaróvári Főhercegi Uradalomban*. A tucatnyi alfejezetre bontott kötet rész előbb az átalakulás „főszereplőjének” életét és munkásságát mutatja be: Anton Wittmann – aki érdemei elismeréséül az uralkodótól 1825-ben „Denglázi” előnévvel magyar nemesi címet kapott – 1814-ben vette át a magyaróvári uradalom gazdálkodásának irányítását. Bő negyedszázados itteni működését ugyanúgy részletesen megismerhetjük a kötetből, miként elméleti munkásságát is. Ez utóbbi bemutatásának alaposságát érzékelteti, hogy – amint azt az irodalomjegyzékből is láthatjuk – 14 nyomtatásban megjelent munkáját vette alaposabb vizsgálat alá a szerző, melyek 1797 és 1842 között láttak napvilágot. Erre azért hívnám fel a figyelmet, mert Wittmann Antal neve a köztudatban ma többnyire csak a magyaróvári Felsőbb Gazdasági Tanintézet 1818-ban történt megalapítása kapcsán kerül említésre; elméleti munkássága szélesebb körben ugyanúgy feledésbe merült, miként gyakorlatban megvalósított újításainak jelentős része is. Pedig a szerző által – Max Weber nyomán – „váltóállító” jelzővel illetett Wittmann elméleti elgondolásait a gyakorlatban is igyekezett megvalósítani, és erre éppen a magyaróvári uradalomban nyílt lehetősége. Eredményes munkája nyomán virágzó uradalmi majorságok jöttek létre – az uradalom 147 ezer katasztrális holdnyi területéből egy évtized alatt 11 ezer holdat vont majorsági művelés alá –, eredményes lépéseket tett a minőségi juhtenyésztés irányába – 1830 táján már 40 ezer juhot legeltettek az uradalom pusztáin –, talajjavító módszereket alkalmazott, bevezette az öntözéses gazdálkodást. De nevéhez fűződik a Hanság lecsapolásának érdemi megkezdése is; az ezzel kapcsolatos vitákkal külön fejezetben – *Rendi autonómia és fiziokratizmus. Kísérlet a Hanság lecsapolására az 1820–*

1830-as években – foglalkozik a szerző, bőven utalva a felmerült érdekellentétekre is.

Ezt követően *A vármegye és alattvalói* című fejezetet olvasva kaphatunk képet a mindennapi élet jogi kereteiről, miként annak nehézségeiről is. A kiinduló forrást Moson vármegye 1838-ban készített adókulcs-reformja jelentette; de ennek részletesebb bemutatása előtt Horváth Gergely Krisztián ismerteti a késő feudális kori adózás rendjét meghatározó jogszabályokat is. Külön felhívnam a figyelmet a *Kisérlet a települések gazdasági erejének számbavételére* című alfejezetre, melynek keretében Moson vármegye településeinek gazdasági erőrendjét az 1838. évi adó- és nem nemes összeírás alapján állítja fel a szerző. Foglalkozik emellett az egyéb adójellegű terhekkal is: így a közmunkákkal, melyek jelentős része a vármegye útjainak építésére, illetve karbantartására irányult; a forspont terhekkal, valamint az ezzel részben összefüggő, katonatartással kapcsolatos terhekkal – ez utóbbi kapcsán megtudjuk azt is, hogy az 1830-as évek elején 509 katonát és 771 lovat szállaltak el a megyében. Olvashatunk a természeti csapásokról, a korszak nagyobb tűzeseteiről; de arról is, hogy a vármegye milyen intézkedéseket hozott jobbágyainak védelme érdekében.

Érdekes színtöltja a kötetnek a *Területiség és joghatóság. A rendi gondolkodásmód alapdimenziói Bruck an der Leitha és Moson vármegye konfliktusai tükrében (1556–1848)* című fejezet. Már csak azért is, mert három évszázadon keresztül vizsgálja e konfliktusokat, melyek a különböző időszakokban más-más formát öltöttek: az 1830-as években például a vármegye elleni lázadásként jelentkeztek, a vizsgált korszak végén pedig a vasútépítés kapcsán bukkantak elő.

A kötet legnagyobb terjedelmű – százötven oldalnál hosszabb – fejezete *A paraszti piacosodás és kereskedelem háttere* címet viseli. A két tucatnyi alfejezet közül – terjedelmi okokból – itt és most csupán néhányat emelhetek ki. Mindenképpen szólnom

kell az úrbéres népesség 18. századi viszonyait vizsgáló fejezetről, melyből többek között megtudhatjuk: Moson megyében „a jobbágytelek átlagos nagysága még a jobbágyfelszabadításkor is meghaladta az egy egész telek, ami példátlan jelenség Magyarországról agrárviszonyai között. 1848-ban Moson vármegyében 4433 úrbéres telek szabadult fel, melyekre 3473 jobbágy jutott. Közülük több mint egy egész telekkel bírt 1188 gazda; egy főre átlag 1 12/32 telek jutott”. (289. old.) De fontos adat az is, hogy a Mária Terézia-kori urbárium szerint 31 község népessége szabad költözésű volt!

Nagyon fontosnak tartom *A paraszti mobilitás és az elemi oktatásügy összefüggései. Esélyek és lehetőségek* című alfejezetet is, melynek alapos kidolgozása bizonyítéka annak, hogy a szerző a megye iskolahálózatának vizsgálatát a paraszti mobilitás és a piaci lehetőségek kihasználása szempontjából különösen fontosnak tartja. Ezért veszi alapos vizsgálat alá az egyes községek iskoláit, azok működési körülményeit; miként a tanítók képesítését, felkészültségét, nyelvtudását, jövedelmeit is. A nyelvtudásukra vonatkozó megállapítások külön is érdekesek, tekintettel arra, hogy a megye lakosságának jelentősebb hányadát németek és horvátok alkották. Az 1840-es években már itt is komoly lépések történtek az oktatás magyarosítása felé, miközben – amint az a tanfelügyelők jelentéseiből kiderül – a falusi tanítók egy része nem is tudott magyarul. Hogy csak egyetlen példát említsék: a főként németek által lakott Magyarkimlét vizsgálva azt írja a jelentés, hogy a gyerekek – tanítójuknak köszönhetően – „szép előmenetelt tettek” a magyar nyelvben; a szomszédos Horvátkimlén viszont a tanító és segédje annyira járatlanok e téren, hogy a gyerekek csekély magyar tudásukat a helyi plébánosnak köszönhetik. Amint a szerző kommentálja: „Az eset pikantériája, a kevert nemzetiségű megyében egyúttal szép példája az asszimilációs hajlandóságnak, hogy a szigorú jelentés íróját Heinrich Leopoldnak, a magyarkimleli sikeres tanítót

Tomassevics Károlynak, míg a mentőövet nyújtó horvátkimlei plébánost Greiner Jánosnak hívták.” (357. old.) Fontos megállapítás viszont, hogy az 1840-es években felvett segédtanítók szinte kivétel nélkül tudtak már magyarul, így munkába állásuk sokat segített az oktatás magyarosításában; de fontos volt szerepük azért is, mert így a korábban meglehetősen kedvezőtlen tanári diák arány lényegesen javult.

Fontos alfejezetek foglalkoznak az úthálózattal is. Nem pusztán a vármegye fenntartásában lévő utakról szól a szerző – ezek hossza 1837-ben 132 kilométer volt –, foglalkozik a vám utak és a gyeputak helyzetével is. Ez utóbbiak szinte az egész vármegyét behálózták, így lehetővé tették a települések közötti közvetlen összeköttetést. De olvashatunk a Mosoni-Duna mint hajóút szerepéről is; ez utóbbi kapcsán hívja fel a figyelmet Horváth Gergely Krisztián: a folyó szabályozatlanságának nagy szerepe volt abban, hogy az 1850-es évekre a mosoni piac tranzit-szerepe a korábbi időszakokhoz képest töredékére csökkent – ez viszont jelentős mértékben hozzájárult a település jelentőségének erőteljes visszaeséséhez. (380–381. old.)

Lényeges ismereteket közöl a kötet a rendi korszak végének útlevél-politikájáról is. Megtudjuk például, hogy a „kishatárforgalomban” a hivatalos előírásoktól eltérő szokásjogon alapult a határátlépés: „Bár a forrásokból egyértelműen kiolvasható a teljes körű, tehát az Ausztriába kereskedés céljából átszekerező jobbágokra is érvényes útlevél-kötelezettség, adataink alapján úgy tűnik, hogy a határ mellett élő adózó népesség alapvetően vagy mentességet élvezett, vagy kibújt a szabályozás alól.” (383–384. old.) Egy-egy alfejezet foglalkozik a mesterlegények, illetve a cigányok és a zsidók vándorlásával; és elemez a szerző egy 1834-ből fennmaradt „csavargó-összeírást” is, megállapítva: az összeírt 34 személy közül 32 idegen volt, azaz a korabeli szóhasználatban a „csavargó” kifejezés elsősorban a „honosság

nélküli” idegenre vonatkozott, nem lumpen elemekre.

A kötet alcímében jelzett tematika miatt fontos fejezete a kötetnek *A belső vámhatár működésének jogszabályi háttere és gyakorlata a paraszti kereskedelem szemszögéből* címet viselő. Az előbbi kapcsán részletesebben szól a szerző a házalás, valamint a határvámok szabályozásáról; hogy azután a mindennapi gyakorlatot is bemutassa, külön kitérve a csempészetre, valamint az abból adódó határkonfliktusokra. De hasonlóan érdekes *A fuvarozás mint vállalkozás* című fejezet is, amelyből megtudjuk: Moson megye jobbágjai az áru- mellett a személyszállításból is bőven kivették részüket; ez utóbbi formája az ún. parasztposta volt, mely miatt gyakran kerültek konfliktusba az állami fenntartású postaállomásokkal. Fontos tanulságokkal szolgál a piackörzetek és a fuvarozás kérdésében az 1828. évi összeírás elemzése: megtudjuk, hogy „Moson úgy volt a birodalom egyik legfontosabb gabonapiaca, hogy helyi szinten alig bírt jelentőséggel; a paraszti (termény)kereskedelem célpontja Magyaróvár, de még inkább Nezsider volt”. (444. old.)

A kötet utolsó nagy egysége a *Kereskedő parasztok* című fejezet, melynek első része a „Béts tárháza” címet, valamint *A vármegye paraszti gazdasága az alsó-ausztriai piacon* alcímet viseli. Amint a szerző hangsúlyozza: „A mosoni alrégió szempontjából különös jelentőséggel bírt Bécs ellátásának biztosítása” (455. old.), mivel Alsó-Ausztria a mezőgazdaság szempontjából nem volt önellátó. E fejezetben a vámhatár menti mindennapok egykori valóságát kívánta bemutatni; ehhez forrása az Udvari Kamara által az 1842. évre kiadott kereskedelmi statisztikai évkönyv volt. Előbb Magyarország kivitelének makromutatóit elemzi az 1831–1842. évekre vonatkozóan, megállapítva: „Összességében igazolva láthatjuk Komlos korábban idézett tézisét: a reformkorra már semmiképpen sem igaz, miszerint a belső vámhatár sorvasztó hatással volt a magyar gazdaságra”, hiszen „Alsó-Ausztria egymaga

a magyar kivitel kétharmadának biztosított piacot”. (462. old.) Különösen izgalmas – mind tartalmi, mind kutatás-módszertani szempontból – a *Moson és Sopron megyéből származó paraszti termékek a bécsi piacon* című alfejezet; ebben az 1842. évi áruforgalmi statisztikában tételelesen is felsorolt 333 termékből, illetve árucsoportból kigyűjtötte azokat, melyek legnagyobb felvevőpiaca Alsó-Ausztria volt, és amelyek elméletileg Moson vármegyéhez is köthetők. Az így kapott 76 tételt vizsgálta a továbbiakban, háromféle megközelítésben. Számos fontos megállapításából csupán egyet említek: „A széna a viszonylag csekély ár miatt a ropant mennyiségek ellenére is csak a 18. helyen áll”. (464. old.) De érdekes az is, hogy milyen kép alakul ki az egyes települések agrárgazdaságáról a statisztikai adatok tükrében: ehhez a szerző a leíró munkákból – Andreas Grailich, Magda Pál, Fényes Elek stb. műveiből – gyűjtötte ki az egyes települések jellemző termékeit, az adatok részletes ismertetése után megállapítva: főként a nagy határú, németek lakta települések tűnnek ki több művelési ágban is. A Moson megyei németek – az ún. *heidebauerek* – ausztriai kereskedelmi útjairól két korabeli forrást is idéz, melyekből kiderül: az 1840-es években két-háromhetes székérutakat is tettek áruikkal. Hogy milyen méreteket öltött a kereskedés, arról a fejezet utolsó, *Vállalkozó jobbágyok? A hansági széna a bécsi piacon* címet viselő részéből tájékozódhatunk: „A hansági lépvidékről tetemes haszonvételre tettek szert a mocsárral határos települések. Bécs egyedülállóan nagy és állandó felvevőpiacot biztosított – többek között a szénának is.” (479. old.) Bécs városi jegyzőkönyveiből az 1825., az 1835–1837., valamint az 1845–1846. éveket választotta ki kutatásához, amelyből egyértelműen kiderül: a Moson megyei gyengébb minőségű, de olcsóbb széna nagyon keresett volt a bécsi piacon. Az 1840-es évek magyar szénaexportjának 85%-a Alsó-Ausztriába került; a szerző hipotézise szerint ennek na-

gyobb része Bécsben talált gazdára, és Moson megyei településekről került oda!

A záró fejezetben – *Az agrárpiacosodás feltételrendszere. A mosoni modell* – Horváth Gergely Krisztián mintegy összegzését adja kutatási eredményeinek. Számos fontos megállapítása közül itt és most csupán három idézek: „Moson vármegyében [...] már a 19. század elejétől felfedezhető a paraszti környezetben teret nyerő piacosodási tendenciák.” (494. old.); „A Bécsi-medencének és Bécsnek a 18. század utolsó harmadától piacosodó és iparosodó gazdasága egyaránt jutalmazta az írni-olvasni tudást és a minőségi gyapjú előállítását, miként felszívta a lecsapolások során kiterjedt rétgazdaságban megtermelt szénát is, és egészen 1920-ig megszakítatlan polgárosodási pályára állította a régió magyarországi oldalát.” (494. old.); „Az úrbéres népesség felett uralmi jogosítványokkal rendelkező állam, vármegye és uradalom semmiféle akadályt nem gördített a parasztság mezőgazdaságon túli gazdasági, kereskedelmi aktivitása elé, sőt úgy tekintettek a piaci szférába áttolódó tevékenységformákra, mint amelyek segítik az úrbéres kötelezettségek teljesítését, és használnak a közjónak.” (498. old.)

Úgy vélem, talán az idézett megállapítások is érzékeltetik Moson vármegye speciális helyzetét, mely lehetővé tette az agrárpiacosodás feltételrendszerének viszonylag korai itteni kialakulását.

Az eddig elmondottakból remélhetőleg kitűnik, miért tartom különösen fontosnak és értékesnek Horváth Gergely Krisztián *Bécs vonzásában* című kötetét. Néhány további szempontra mindenképpen utalnom kell még. Ezek egyike a terjedelmes forrás- és irodalomjegyzék (499–532. old.), mely egyértelműen bizonyítja a munka alaposságát; nemcsak méreteit tekintve – az utóbbiban 527 tételt számoltam össze –, de „fajsúlyára” nézve is. Két tényezőre szeretném csupán felhívni a figyelmet. A hivatkozott irodalom több mint 40%-a (215 tétel) német nyelvű, és abban az egykorú forrásmunkák, valamint az utóbbi évtizedek osztrák szak-

irodalma egyaránt jelentős súllyal van képviselve. Említésreméltó a felhasznált munkák időbeli megoszlása is: az irodalomjegyzékben 85 darab német és 39 magyar kiadvány képviseli az 1850 előtti irodalmat; az 1851–1945 közötti szűk évszázad terméséből 26 német és 88 magyar nyelvű kiadványra hivatkozik a szerző, míg az 1946–2010 közötti időszakból 178 magyar és 104 német nyelvű munka keltette fel érdeklődését – ez utóbbiak közül 58 kiadvány az 1990-es években, 61 pedig 2001 után látott napvilágot. Vagyis Horváth Gergely Krisztián egyaránt alapos kutatómunkát végzett a vizsgált időszak kortárs irodalmát, valamint az utóbbi évtizedek termését illetően, különös tekintettel „a másik oldalon” – azaz Ausztriában – megjelent kiadványokra; ez a tény nagyban növeli munkájának értékét!

Másrészt nem hagyhatom említés nélkül a mellékletek, valamint a függelékben közölt munkák értékét. Az előbbiből 19 számozott tétel található, melyeket itt és most nem sorolhatok fel. Csupán néhányat kiemelve: Népeesség és honos nyelv a mosoni és a nezsideri választókerületben 1848-ban; Moson megye települései a *Lexicon locorum* (1773) tükrében; Moson vármegye határbejáró bizottságának jelentései a Hanságban tapasztalható állapotokról 1833-ból és 1837-ből; A vármegye településeit ért károk 1814-ben; Az egy tanítóra jutó iskolások száma településenként; Az Alsó-Ausztriába kivitt legfontosabb 76 mezőgazdasági termék betűrendben, 1842-ben.

E kiragadott példák is bizonyítják: a kötet ezen félszáz oldala is számos hasznos információval szolgálhat a téma iránt érdeklődő olvasónak. De ugyanez mondható el a függelékben közölt két Andreas Grailich-műről – *Moson vármegye leírása*, illetve *Kísérlet Zurány mezőváros leírására* –, valamint a *Moson vármegye kéziratos statisztikai kimutatása (1847)* című munkáról is. De szintén hasznos része a kötetnek a 13 színes térképmelléklet.

A harmadik szempont, amiben kitéunik a kötet, a terjedelmes német nyelvű összefog-

laló. (645–671. old.) Ritkán mondható el egy szakmunkáról, hogy idegen nyelvű összefoglalója B/5 formátumban 27 oldalt tesz ki! Ez jelen esetben teljességgel érthető: Moson megye földrajzi fekvése, valamint a feldolgozott téma „határon átnyúló volta” ugyanúgy indokolja, mint az osztrák részről a munka iránt remélhetőleg megnyilvánuló érdeklődés. Mégis fontosnak tartottam külön is megemlíteni; dicséret illeti érte a szerzőt és a kötet megjelentetését vállaló – és vállalását magas színvonalon teljesítő – Balassi Kiadót egyaránt!

Összegezve: fontos és tartalmas munkát vehet kezébe a Tisztelt Olvasó, melyet szerzője másfél évtizedes elmélyült kutatómunka után adott át megjelentetésre. A változatos tartalmú – az alcímben jelzett tematikát számos oldalról körüljáró –, *Bécs vonzásában* című kötet hasznos olvasmánya lehet a 19. század első felének gazdaságtörténete iránt érdeklődőknek; de haszonnal forgathatja azt – többek között – a társadalomtörténet, az oktatástörténet vagy éppen a történeti néprajz kutatója is. Az egykori Moson megye területén pedig „kötelező olvasmány” minden településtörténetet kutató számára, hiszen nincs olyan megyebeli település, melynek történetéhez ne járulna hozzá legalább néhány tucatnyi újabb adattal. Köszönet érte a szerzőnek, Horváth Gergely Krisztiánnak, aki – az egykori Moson vármegye története iránt érdeklődők legnagyobb örömeire – a munkát azóta is folytatja; ez utóbbit bizonyítja egyik 2014-ben napvilágot látott újabb tanulmánya is.⁷

HORVÁTH JÓZSEF

⁷ Horváth Gergely Krisztián: *Határhelyzetben. Rendi érdekérvényesítés, közcélok és magánérdekek a Lajta-szabályozás tükrében a XIX. század első felében*. In: Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig*. Budapest, 2014. 283–311.